

**Sladana Đurić**  
Priština

UDK: 314.5.063  
*Pregledan naučni rad*  
Primitljen: 12. 08. 1997.

## OPSTAJANJE TRADICIONALNIH OBLIKA BRAKA KOD ALBANACA NA KOSOVU I METOHIJI

*U sklopu proučavanja intenzivnih promena koje se dešavaju u društvenom životu ove etničke zajednice značajno mesto svakako zauzima istraživanje promena u oblasti porodičnih i bračnih odnosa. U ovom radu se ukazuje na osnovnu tendenciju u postupcima sklapanja braka čime se u savremenim uslovima kod Albanaca koji žive na Kosovu i Metohiji uspostavljaju veoma šaroliki obrasci ponašanja. U najopštijem se sva ta različita ponašanja mogu svesti na tri modela, od kojih model tradicionalne procedure sklapanja braka kao i tzv. savremeni brak jesu relativno ujednačene i uniformne procedure koje nije teško studirati. Mnogo je teže istraživati kompleksne i raznolike prelazne forme sklapanja braka koje nastaju na dugom putu prelaza od prvog ka trećem modelu, a koje su u savremenim uslovima na Kosovu i Metohiji dominantne. Tradicionalne norme ponašanja kao i njihove savremene modifikacije u oblasti braka i bračnih odnosa možda u najvećoj meri ukazuju na moć koju domaćin kuće ima nad svojim ukućanima, kao i na veliku obespravljenost žena u takvom sistemu bračnih i porodičnih odnosa.*

*Uporedo sa promenama u načinima sklapanja braka, iz društvenog života se postepeno gube neke tradicionalne bračne forme (poligamija, brak na probu, levirat i sororat, itd) a iz svakodnevne prakse postepeno nestaju neki tradicionalni postupci vezani za brak i bračne odnose (kupoprodaja žene, proterivanje žene iz bračne zajednice uz zabranu njene preudaje, veridba dece i maloletnih lica, raskid veridbe, itd). Međutim, mnogi od ovih formi i postupaka, budući da njihovo praktikovanje prati duboka ukorenjenost u svesti ljudi i dugotrajnost postojanja, neočekivano se dugo zadržavaju kao aktuelni obrasci ponašanja i na putu do svog nestajanja iz društvene prakse često se prilagođavaju novonastalim uslovima života. Tako se u ovoj sferi javljaju manje ili više modifikovane forme tradicionalnih obrazaca i postupaka. Teško je odrediti obim i rasprostranjenost tih fenomena, jer njih statistika ne beleži. U ovom radu se izlažu rezultati istraživanja u kojem je iskustvena evidencija stvarana prvenstveno iz obaveštenja dobijenih od ispitanika, što predstavlja jedini relevantan izvor za saznavanje savremenih obrazaca ispoljavanja tradicionalnih bračnih formi.*

*Ključne reči: Albanci, etnička zajednica, porodica, bračni odnosi tradicionalni obrasci.*

U literaturi najčešće opisivan kao relativno ureden i uniforman, dominantno regulisan običajnim principima, socijalni život etničke zajednice Albanaca koji žive na Kosovu i Metohiji se danas, u uslovima političkih, ideoloških, ekonomskih i demografskih previranja, bitno usložnjava. Poznavanje unutarrodničkih struktura

i, posebno, moći i uloge koju u albanskoj porodici ima domaćin kuće, specifičnog položaja žene, glavnih obeležja braka i bračnih odnosa u tom kulturnom modelu, svakako predstavljaju neophodan uslov poznavanja društvenog života ove etničke zajednice.

Glavni tok promena u oblasti porodičnih i bračnih odnosa kod Albanaca koji žive na Kosovu i Metohiji se iskazuje kroz nestajanje patrijarhalnih, tradicionalnih odnosa i ispoljavanje savremenih modela organizacije porodičnog i bračnog života. Ovaj proces je postepen, a tiče se kako promena u formama sklapanja braka, postepenog nestajanja nekih tradicionalnih bračnih formi (poligamija, brak na probu, levirat i sororat itd.) tako i promena koje se odnose na neke tradicionalne postupke vezan za brak i bračne odnose (kupoprodaja žene, proterivanje žene iz bračne zajednice uz zabranu njene preudaje, veridba dece i maloletnih lica, raskid veridbe itd.). Međutim, mnoge od ovih formi i postupaka, budući da njihovo praktikovanje prati duboka ukorenjenost u svesti ljudi i dugotrajnost postojanja, neočekivano dugo se zadržavaju kao aktuelni obrasci ponašanja i na putu do svog nestajanja iz društvene prakse često se prilagođavaju novonastalim uslovima života. Tako se u ovoj sferi javljaju manje ili više modifikovane forme tradicionalnih obrazaca i postupaka.

Teško je odrediti obim i rasprostranjenost tih fenomena, jer mnoge od njih statistika ne beleži. I kod pokazatelja koji se prate statistički, nastaje poseban problem u njihovom korišćenju zbog određenih specifičnosti u ponašanju većinskog albanskog stanovništva koje treba temeljito poznavati da bi se zvanični podaci pravilno tumačili. Navešćemo samo neke primere koji pokazuju da se statističke informacije moraju uzimati obazrivo i, u slučaju Kosova i Metohije, uvek kombinovati sa drugim izvorima podataka:

- Po statističkim izveštajima se stanovništvo Kosova i Metohije, recimo, prema starosti supružnika pri sklapanju brakova, ne razlikuje bitno od stanovništva ostalih delova zemlje (prosečna starost supružnika pri zaključenju prvog braka za 1991: muškarci 27,36-prosek za SRJ 27,68 godina; žene 23,57-prosek za SRJ 23,81). Međutim, treba znati da se faktičke bračne zajednice kod albanskog stanovništva sklapaju pre njihovog formalnog ozvaničenja koje prikazuje u zvaničnoj statistici. Bračna zajednica se sklapa po normama običajnog braka, a formalizuje tek posle određenog vremena (u slučaju rođenja deteta, potrebe da se ostvari neko pravo iz bračnog odnosa itd).
- Iz tih razloga ne mogu se bez rezervi uzimati ni zvanični podaci o razvedenosti, koji inače govore o velikoj stabilnosti institucije braka na ovom području (u 1991. u AP KiM 354 razvedena braka prema 2.559 u Vojvodini, odnosno 5.459 u centralnoj Srbiji). Najčešći razlozi za razvod u albanskoj etničkoj zajednici (predbračno neverstvo, nemogućnost rađanja dece) stižu se pre formalnog sklapanja braka. Faktička običajna bračna zajednica se raskida (sa svim posledicama koje proizvodi i pravni raskid braka, samo u ovom slučaju prema običajnim normama), a zvanično se takvi raskidi ne beleže, jer bračni odnos nije ni bio registrovan.

- Situacija je slična i s podacima o broju vanbračne dece. Prema statističkim izveštajima, Kosovo i Metohija ovde prednjače sa 148 vanbračne na 1000 živorođene dece (podatak za 1991. godinu; istovremeno u Crnoj Gori je na 1000 dece rođeno 70,2 vanbračne). I ovde je, naravno, reč o deci koja se, sem u strogo formalnom smislu, ne mogu smatrati vanbračnom, jer su rođena u običajnim brakovima koji iz nekog razloga nisu formalizovani (ukoliko nije bilo potrebe za dokazivanjem bračnosti supružnika; ukoliko su rođena deca neželjenog pola; nepovoljna politička situacija, koja se na ovom području reflektuje i kroz bojkotovanje državnih institucija, takode usporava formalizovanje ovih zajednica).

Sve ovo nam pokazuje koliko je teško istraživati oblast bračnih i porodičnih odnosa kod etničke grupe Albanaca koji žive na Kosovu i Metohiji. U ovom radu se izlažu rezultati istraživanja u kojem je iskustvena evidencija stvarana prvenstveno iz obaveštenja dobijenih od ispitanika,<sup>1</sup> što predstavlja jedini relevantan izvor za saznavanje savremenih obrazaca ispoljavanja tradicionalnih bračnih formi.

Uopšteno se može reći da brak kod Albanaca i u savremenim uslovima zadržava sve najbitnije karakteristike tradicionalnog tipa bračnosti. Mislimo pre svega na skoro potpunu bračnost uz redak celibat i rano stupanje u brak. A pokazatelji koji bi eventualno ukazivali na neka odstupanja od klasične sheme bračne tradicionalnosti ukazuju na kulturne specifičnosti ove etničke zajednice. Široko rasprostranjeno praktikovanje običajnih brakova uslovljava visok procenat vanbračnog nataliteta, a česti razvodi su, pre svega, posledice verske pripadnosti islamu najvećeg dela albanske populacije.

Jak interes koji je postojao, pre svega, među sociolozima i etnolozima za proučavanje albanske porodične zajednice potiče iz njene specifične organizacije. Naime, na ovim se prostorima, znatno duže nego drugde, zadržao model porodične zadruge koji podrazumeva specifičan oblik društvene i ekonomske organizacije najbližih srodnika koji žive kao jedna porodična celina.<sup>2</sup> Porodične (kućne) zadruge mogu da okupljaju veći ili manji broj srodnika<sup>3</sup> koje predvodi *domaćin kuće*<sup>4</sup>

---

<sup>1</sup> Kod izjava datih u radu izvršena je minimalna jezička standardizacija koja, s obzirom da predmet istraživanja nisu jezičke varijacije, ne umanjuje autentičnost iskaza, već samo doprinosi njihovoj preglednosti i preciznosti u razumevanju.

<sup>2</sup> Termin *zadruga* je u značenju "kućna zadruga", "porodična zadruga" prvi koristio Vuk St. Karadžić (*Šrpski rječnik*, Beograd, 1936). V. Bogišić (*Pravni članci i rasprave*, Beograd, 1972, str. 170) porodičnu zadrugu definiše kao: "skup seoske porodice, koji sastavljaju više braće, braće od stričeva ili udaljenih srodnika, sa ženama i decom, ako ih imaju".

<sup>3</sup> O brojnosti i osobinama albanskih porodičnih zadruga videti u: Mirko Bajraktarović, "Tradicionalne društvene zajednice i etničko opredeljivanje na Kosovu i Metohiji", *Zbornik Filozofskog fakulteta*, X-1, Beograd, 1968; "Rodovska zadruga Osmanaj", *Sociologija*, 2-3, Beograd, 1960; "O balkanskim plemenima", *Albanološka istraživanja*, Priština, br. 3, 1966; Mark Krasnići, "Šiptarska porodična zadruga u kosovsko-metohijskoj oblasti", *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije*, IV-V, Priština, 1959/60; dr Milovan Marković, "Relativno duže održavanje porodičnih zadruga u Albanaca na Kosovu", *Sociologija sela*, 43, 1974, br. 1; Atanasije Urošević, *Kosovo* (reprint izda-

(alb. *zoti te shtepise*<sup>5</sup>), najčešće, mada nije pravilo, njen najstariji član. Moć i snaga (alb. *fuqia*) domaćina kuće ogleda se u visokom autoritetu koji on poseduje u odnosu na članove svoje kuće.<sup>6</sup>

Unutrašnji odnosi u porodici uređuju se po običajnim normama sredine, pa domaćin kuće mora da poznaje te norme i svoje ukućane upućuje na njihovo poštovanje. Svaka albanska kuća na selu ima posebnu prostoriju- *odu*, u kojoj domaćin ima redovne konsultacije sa svojim muškim ukućanima (uglavnom starijim od 18 godina),<sup>7</sup> prima goste, daje savete drugima ako je ugledan.

Žene ne mogu da se mešaju u razgovore muškaraca, nemaju pravo pristupa u *odu*, i naizgled su potpuno isključene iz odlučivanja i dogovaranja u kući. One, međutim, mogu da ostvare neke uticaje na sve te dogovore preko svojih muževa, od kojih se, ako su spretne u tome, iscrpno obaveštavaju o svim događajima i dogovorima koji se u kući odvijaju bez njihovog prisustva.

Tako se stvara kompleksna unutarporodična scena na kojoj se prepliću različiti interesi - generacijski, polni, interesi posebnih porodica u okviru domaćinstva, a koje domaćin kuće, s manje ili više uspeha kanališe "na dobrobit svih ukućana". Generacijski se redosled uspostavlja prvenstvom najstarijeg bračnog para koji su

---

nje), Priština, 1990; Marko Miljanov, *Život i običaji Arbanasa*, Sabrana djela, knjiga 2, Titograd, 1967; Đerd Rrapi, *Savremene albanske zadružne porodice na Kosovu*, ISI Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 1995. itd.

<sup>4</sup> Nije teško pratiti postojanje institucije domaćina (gospodara) kuće kroz istoriju mnogih naroda. O tome nam svedoče i precizni termini za označavanje čoveka koji rukovodi organizacijom porodične zajednice u sanskrtu - *vispatya*, grčkom - *despotes*, nemačkom - *Haus-vater*, latinskom - *pater familias*, itd.

<sup>5</sup> Ovaj se izraz u bukvalnom značenju može prevesti sa *bog kuće* (*zoti* - Bog; *shtepi* - kuća); M. Đuričić, želeći da razgraniči pravno od religijskog značenja, koristi sintagmu *gospodar kuće*, jer, kako kaže, "(T)aj prevod približno odgovara njegovoj vlasti i moći." Mi ćemo koristiti uobičajen izraz *domaćin kuće*.

<sup>6</sup> Domaćin ima pravo da svojim ukućanima naređuje, zapoveda, prigovara, nadgleda. Sa druge strane, on je pred širom zajednicom (selom, bratstvom, državom) odgovoran za postupke svojih članova. U slučaju eventualnog spora nekog od članova domaćinstva, poziva se domaćin kuće da taj spor izgladi. On može ili da kazni svog neposlušnog ukućanina i oštećenoj strani pribavi zadovoljenje (izvinjenje ili materijalnu nadoknadu) ili da stane na stranu svog člana i time celo domaćinstvo uvede u spor. Jak i autoritativan domaćin kuće obezbeđuje unutarporodični red i disciplinu. Sa druge strane, i šira zajednica traži jakog domaćina koji će odgovarati za postupke svojih ukućana i tako obezbeđivati stabilne odnose u bratstvu i selu. U suprotnom, svaki incident ukućanina koga domaćin ne kazni, može destabilizovati šire odnose.

<sup>7</sup> Upitan kada je prvi put mogao sedeti u odi sa svojim starijim srođnicima, H. H. (45 godina, službenik, iz okoline Đakovice), priča: "Pa tu negde oko petnaeste godine, jer otac mi je bio u zatvoru, pa su stričevi hteli da mene kao najstarijeg bratunca puste u *odu*. Inače se u *odu* ulazi oko osamnaeste godine. Tako unosiš kafu i čaj ljudima u *odu*, služiš, nosiš drva, pa ti jednom kažu "sedi tu". I onda sediš, jer, računaju, to je malo zrelo doba i treba da se slušaju te priče. Samo da slušaš, inače ne pričaš. Ja sam negde oko dvadesete godine počeo nešto da pričam u odi kad su me pitali. Jer, mlad si ti još da ti nešto mnogo pričaš. I kad te pitaju, paziš da ne brbljaš mnogo, da ne kažu 'vidi ovog, još je žut, a mnogo priča'. Slušaš i učiš."

najčešće domaćin i domaćica kuće. U toj hijerarhiji dalje slede bračni parovi u kući prema starosti do, za brak stasalih, sinova i kćeri i dece. Članovi kućne zajednice, dalje, svoj poseban položaj u kućnoj hijerarhiji zasnivaju i na osnovu polne pripadnosti koja je opet diferencirana starošću i bračnim statusom (muškarci: domaćin kuće, oženjeni muškarci prema starosti, neoženjeni sinovi; žene: domaćica kuće, snahe prema starosti, neudate kćeri). Dalja hijerarhija, pretežno prema starosti, uspostavlja se i između bračnih parova koji žive u istoj kući.

U savremenim uslovima su najčešće porodične zajednice čiji jedan deo članova živi na selu i bavi se pretežno poljoprivredom, a drugi deo živi u gradu. Ovakve zajednice još neko vreme zadržavaju karakteristike kućnih zadruga-imaju zajedničkog domaćina, ne vrši se deoba zemljišta, zaradeni novac se čuva na jednom mestu. Međutim, i samim fizičkim odsustvom domaćina porodice iz svakodnevnog života dela porodice koji živi u gradu; postepenom emancipacijom ovih članova koji se školuju, zapošljavaju, komuniciraju sa gradskim stanovništvom, nastaje sve šire polje odluka oko kojih se ne pita domaćin kuće. To su, u početku odvojenog života, manje značajne stvari u životu gradskog dela porodice (oko školovanja i vaspitavanja dece, kupovine kućnih stvari itd), ali vremenom se njena autonomnost proširuje. Domaćin koji živi na selu može da upućuje primedbe oko vaspitavanja dece (najčešće oko poštovanja starijih), ponašanja žena (ako do njega "stignu priče" da se snahe i unuke nedolično ponašaju, da se ne pokoravaju odlukama muškaraca, da nisu vredne), kupovine kućnih stvari (ako smatraju da je nekom takvom kupovinom narušen zajednički fond itd).<sup>8</sup> Međutim, i kod za duže vreme odvojenih porodičnih zajednica ostaje veoma visok stepen rodbinske solidarnosti koji faktički odvojena domaćinstva održava kao jedno. Deo porodične zajednice koji živi u gradu u obavezi je da novčano pomaže svoje srodnike sa sela, brine o školovanju njihove dece koja, ako se odluče na srednjoškolsko i fakultetsko obrazovanje, prelaze da žive kod njih, brinu se o lečenju svojih srodnika, regulišu administrativne poslove svojih srodnika. S druge strane, od njih dobijaju hranu, ogrev i viškove koji se na selu proizvedu. Najdublja solidarnost između

---

<sup>8</sup> M. H. (35 godina, medicinska sestra, rođena i živi u gradu, roditelji prosvetni radnici) priča o svojim iskustvima iz poseta 27-članoj porodici svog muža: "Ja sam gradsko dete i prvi put sam videla zadrugu kad sam se udala. Volim svog muža, imamo troje dece, ali kad pomislim da ćemo celog svog života da živimo onako kako stric mog muža kaže, ja poludim. U gradu živimo normalno, radimo, družimo se. Ali, svakog vikenda moramo da idemo tamo, a posle svakog odlaska je pakao. Prvo, oni stari ne vole kako ja izgledam, kako pričam. Ja nemam šta da pričam sa tim ženama, moram celo vreme da radim, da se "pokažem". Zamisli mene našminkanu kao "nusu", pa duga plišana haljina, pa moram da ćutim, da se sklanjam od muškaraca. Ako je moj red da čistim kuću, ja po dva dana ne vidim decu, jer ih čuva žena koja je za to određena. Ne vidim ni muža, jer on ne izlazi iz ode, a ja tamo ne smem da uđem. A kad podemo kući, od njega saznam da mi deca nisu dobro vaspitana, da imam dugačak jezik, da ću celu svoju platu da dam za kupovinu traktora za devera, da će od jeseni deverovo dete da živi s nama, jer kreće u srednju školu. Tu nema diskusije. Ja sam nemoćna da bilo šta promenim. Daju oni nama svašta, meso, sir, povrće, ali, pravo da ti kažem, bolje bi mi bilo da sama sve to kupim na pijaci nego da moram sve to da tipim."



delova porodice koja ne živi na okupu iskazuje se u situacijama krvne zavadenosti sa drugim porodicama.<sup>9</sup>

Tradicionalne norme ponašanja te njihove savremene modifikacije u oblasti braka i bračnih odnosa možda u najvećoj meri ukazuju na moć koju domaćin kuće ima nad svojim ukućanima, kao i na veliku obespravljenost žena u takvom sistemu bračnih i porodičnih odnosa. Sama tradicionalna procedura sklapanja braka ali i kasnijih odnosa supružnika i njihovog statusa i odnosa u široj porodičnoj zajednici dosta je kompleksna, a, sa stanovišta mogućnosti izbijanja konflikata, veoma delikatna. Kršenje običajima predviđenih normi ponašanja povlače i u ovoj oblasti sakralnu odgovornost prekršioca.

U savremenim uslovima kod Albanaca koji žive na Kosovu i Metohiji vladaju veoma šaroliki obrasci ponašanja u oblasti braka i bračnih odnosa. U najopštijem se sva ta različita ponašanja mogu svesti na tri modela, od kojih su *model tradicionalne procedure* sklapanja braka i tzv. *savremeni brak* relativno ujednačene i uniformne procedure koje nije teško studirati. Mnogo je teže istraživati kompleksne i *raznolike prelazne forme sklapanja braka* koje nastaju na dugom putu prelaza od prvog ka trećem modelu, a koje su u savremenim uslovima na Kosovu i Metohiji dominantne. Naime, strogo ispoštovane krute forme običajnog stupanja u brak danas se sreću u zaostalim seoskim sredinama. S druge strane, proceduru stupanja u brak koju bismo nazvali savremenom, srećemo u gradskim jezgrima kod onog dela albanskog stanovništva koje je obrazovanije i, što je ovde takode važno, čiji najveći deo srodnika živi u gradu (čime se izbegava situacija da se zbog eventualnih rodaka sa sela makar formalno praktikuju neki običajni postupci-veridba, veridbeni staž, darivanje zlatnim nakitom itd). Najopštije razlike koje se javljaju u praktikovanju ova tri modela mogu se pratiti i preko *oblika i vrsta posredovanja preko kojih se ostvaruje bračna veza između muškarca i žene* (vid. dole. tabela 1.) U tradicionalnom postupku je sklapanje braka višestruko posredovano. U prelaznim formama posredovanje se zadržava, ali mu sve češće prethodi predbračno poznavanje momka i devojke, čime neki od kasnijih oblika posredovanja dobijaju simbolični značaj. Savremeni brak karakteriše direktan kontakt i dobrovoljna odluka momka i devojke za stupanje u brak.

---

<sup>9</sup> Bez obzira na dostignut stepen autonomnosti dela porodice koji živi van kuće domaćina, krvni sporovi mobilišu potpunu solidarnost njenih članova, čime ta, ponekad i potpuno razvijena, samostalnost postaje nebitna pred činjenicom postojanja krvnog neprijatelja koji može ugroziti njihove živote. Čak i ako nije reč o nekakvoj unutrašnjoj solidarnosti koju svaki od članova porodice oseća kao deo srodničkog kolektiva, oni su prinuđeni da se, budući da mogu postati žrtve krvnog spora, ponašaju kao jedna celina. Ovo pogotovu važi za članove porodice koja živi u gradu, ako se uzme u obzir da zavađena porodica upravo ubistvom uglednijih, školovanijih članova pokušava da suprotnoj strani nanese što veći bol i gubitak. Na porodičnom nivou se utvrđuju zadaci svakog člana koji ih, pritisnuti autoritetom porodice i potrebom zaštite sebe i svojih najbližih, bespogovorno izvršavaju. Odluke o zatvaranju porodice u kućni zatvor, o izboru osvetnika, načinu i vremenu izvršenja osвете tako se donose u odi, njihovim donošenjem rukovodi domaćin kuće uz saglasnost muških srodnika, a ove odluke imaju težinu obaveznosti za sve u porodici.

*Tabela 1.*

*1. Tradicionalni brak*

- 1.1. momkov otac-provodadžija
- 1.2. provodadžija-garanti-devojčin otac
- 1.2. (a) devojčin otac-muški srodnici-starci sela (ugledni ljudi)
- 1.3. provodadžija-garanti-momkov otac
- 1.4. momkov otac-provodadžija (+ garanti)-devojčin otac
- 1.5. momkov otac-devojčin otac
- 1.6. mladoženja-nevesta

*2. Prelazne forme*

- 2.1. momak-devojka
- 2.2. momak-momkov otac-provodadžija
- 2.3 provodadžija-devojčin otac
- 2.3. (a) devojčin otac-devojčina majka-devojka
- 2.4. provodadžija-momkov otac
- 2.5. momkov otac-devojčin otac
- 2.6. mladoženja-nevesta

*3. Savremeni brak*

- 3.1. momak-devojka
- 3.2. mladoženja-nevesta
- 3.3. tazbinski odnosi

U patrijarhalnoj seoskoj zajednici se ne tolerišu predbračne veze, momak i devojka se ne poznaju pre sklapanja braka, a brak se sklapa posredovanjem provodadžija<sup>10</sup> (*mesiti*). Naime, momku koji ima roditelje, kanonskim obrascima ponašanja, kako ih je Đečovi zapisao, oduzima se pravo da "misli na svoju ženidbu", da određuje prosea, meša se u svoju veridbu (par. 30). Devojka, s druge strane, nema pravo "birati svog muža, otići će za onoga za koga je budu vjerali" (par. 31).

Momkov otac, kada se odluči da zaprosi neku devojku,<sup>11</sup> određuje posrednika koji odlazi devojčinoj kući. Iako to Đečovi ne pominje, svim razgovorima

---

<sup>10</sup> U par. 40 Đečovijeve zbirke (*Kanun leke Dukadžinija* (posthumno djelo), sakupio i kodificirao Štjefan Konstantin Đečovi, Stvarnost, Zagreb, 1986.) kaže se "Nema neveste bez prosidbe".

<sup>11</sup> "... glavnu reč o svim ovim odnosima vodi glava porodice, otac, odnosno muž, koji odlučuje o sudbini svoje dece, o sudbini supruge i ostalih potčinjenih članova porodice. Takođe, po ovim pravilima, o veridbi, udaji i ženidbi redovno odlučuje glava porodice: on je taj koji bira lica sa kojima treba da se dogovara o sklapanju veridbe ili braka, ne uzimajući pritom često u obzir želju i zahteve mladih članova porodice. Glavno je da sklapanje veridbe ili braka odgovara

između provodadžije i oca devojke, kao i u slučajevima svih dogovaranja u ovoj tradicionalnoj zajednici, prisustvuju još dva ili više lica, čija je uloga da garantuju poštovanje postignutih dogovora. U slučajevima kada otac prekrši datu reč i svoju obećanu ćerku da drugoj kući, i po kanonu a i u stvarnosti mogući su krvni konflikti, jer se takav postupak smatra velikom sramotom i vredanjem momkove kuće. U Đečovljevoj zbirci škrto opisana procedura veridbe, ne odgovara tradicionalnoj veridbi u kosovskim selima. Već pominjana krutost u tradicionalnom postupku veridbe, kao, uostalom, i u svim drugim običajnim procedurama, upravo je posledica straha od moguće krvne osvete ukoliko se neka od strana ne ponaša u skladu sa običajnim normama, koje je otuda trebalo veoma precizno definisati. Ova krutost je potvrđena i skoro identičnim iskazima mnogobrojnih ispitanika s kojima je o ovome razgovarano. Kratak prikaz te procedure koji sledi načinjen je sintezom tih saopštenja (čija je osnova saopštenje R. K., 57 godina, sociolog, Priština), a mi ćemo označiti i mesta i subjekte posredovanja navedene u našoj shemi:

Ako se momkov otac odluči da traži devojku za svog sina, on mora da nade navodadžiju\* (1.1). Obično se znaju ljudi koji uspešno rade taj posao. Otac mu kaže da ide u to i to selo i da traži tu i tu devojku. Navodadžija uzima sa sobom dvojicu, najmanje, ili trojicu ljudi i odlazi sa njima kod devojčinog oca (1.2). Obično se ide uveče. Tamo im se posluži večera i tek posle večere navodadžija pita domaćina kuće: "Domaćine, 'oćeš da nas pitaš zašto smo došli?" Ovaj im odgovara: "Neću da vas pitam, dobro ste došli." Navodadžija kaže: "Poslao me je taj i taj u ime Boga da ti tražim ćerku za njegovog sina. Ja smatram da ti treba da budeš prijatelj sa njim." I tad kreće razgovor. Navodadžija je dužan da priča o momku, njegovoj porodici, imanju, ujacima. Sve to on hvali i uzdiže kao da je najbolje. Ne brine on mnogo, priča i preteruje samo da dobije ono zbog čega je došao. Jer, ako završi posao i dobije reč za devojku, onaj što ga je poslao častiće ga dobro. Otac devojke se ne izjašnjava te večeri i sutradan, pre dvanaest sati, obično kaže: "Ja moram da razmislim. Dodite za nedelju (ili dve) dana." Jer, čak i da je spreman da odmah da ćerku, smatra se sramotom da to uradi prvi put kad mu je traže. S druge strane, ukoliko mu situacija u momkovo kući nije baš poznata te dane, do sledećeg dolaska navodadžija, koristi da se dobro raspita o momku i njegovoj porodici. On to čini na mnogo načina, savetuje se sa srodnicima, starijim ljudima, prijateljima i u drugim selima (1.2.(a)). Mora dobro da pazi da porodica nije na nekim belajima, u nekim zavadama, da mu se ćerka ne zatvori odmah u kuću. Mnogo se gleda i bogatstvo, i obično se gleda da porodice budu sličnog imovnog stanja. Gledaju se svi rođaci kakvi su, i majčina rodbina, kakvi su ujaci, itd.<sup>12</sup> Narod kaže "loš glas se daleko čuje" i devojčin otac računa da za ovo vreme može da čuje sve što ne valja.

---

njegovim ekonomskim i drugim interesima." Ragip Halili, "Uticao tradicionalnih običaja i normi na pojavu nekih negativnih ponašanja i krivičnih dela protiv braka i porodice na Kosovu", *Gjurmime albanologjike*, Folklor dhe etnologji, Prishtine, XIII-1983, fq. 60.

\* Češća forma izraza provodadžija na Kosovu je navodadžija.

<sup>12</sup> Saglasno ovom delu saopštenja, R. Halili ('Uticao ...', *op. cit.*, fq. 62) piše: "Prilikom odlučivanja o veridbi osnovno je bilo da je mladić ili devojka iz dobre kuće, odnosno iz dobre familije. Radije se bira prijatelj nego devojka. Zbog toga nisu bili retki slučajevi, a i danas tu i



Važno je da ukoliko devojčin otac odbije da da svoju ćerku, navodadžija ne prenosi ocu momka tako negativan odgovor, nego mu diplomatski kaže: "Znaš kako, nešto mu je ćerka bolesna" ili "ne namerava još da je daje". On tako pokušava da izbegne eventualni sukob dve porodice zbog toga što je prošnja odbijena.

Posle nedelju ili dve, kad momkovi izaslanici opet dođu u kuću devojke, ponovo ih dočekuju s večerom, posle se razgovara. Devojčin otac tek sutra daje odgovor. On može reći da ne daje ćerku, ili da traži da opet dođu ili može dati reč da će ćerku dati za tog momka. Šta god da kaže ovi što su došli s navodadžijom svedoče, kao garanti, ako bude potrebno. Da ne bude posle da je otac dao reč za ćerku, pa je posle udao za drugoga, zbog čega padaju u krv i otac i taj koji je uzeo obećanu devojku. To su teške stvari i ovi ljudi moraju da garantuju za ono što se devojčin otac i navodadžija dogovore da se poštuje.

Navodadžija s odlukom devojčinog oca upoznaje momkove roditelje. Ako je dobio reč, on uzima "muštuluk",<sup>13</sup> neki poklon, a momkov otac zakazuje kada će navodadžija zvanično da dođe u kuću momka da "donesu reč" koju je dobio. Obično posle nedelju dana, koliko treba momkovom ocu da spremi veselje, navodadžija sa još nekim ljudima dolazi (1.3), otac poziva bliže rođake i slavi se "dobijanje reči". Tada se postavljaju dve-tri solje i to bude kao mala svadba. Posle večere navodadžija kaže: "Jesi ti tražio devojku od toga i toga? E, taj ti je dao devojku da ti bude snaja dok je Boga." Svi ustaju i čestitaju.

Otprilike 10-15 dana kasnije momkovi rođaci se spremaju i s navodadžijom idu kod devojčinog oca (1.4). Tada se nosi prsten, minduše, lire, zlatni nakit i nosi se sav pribor i materijal za ručni rad devojci. Nekada se nosila vuna, pa je trebalo da devojke tkaju ćilime, košulje za devere i sve što je bilo potrebno. U kasnije vreme kad su te stvari mogle da se kupe, nosili su se gobleni, konac za heklanje. Te radove devojka radi 2-3 godine i kada završi sve što je dogovoreno, može da se planira svadba. A ako se veri devojka koja je mala, čeka se da stasa za udaju. Bilo je slučajeva da se vere deca iz kolevke ili sasvim mala deca, i ona su tako od malena obećana i zna im se sudbina. Prilikom ove prve posete momkovih rođaka devojčinoj kući ne priča se o svadbi, jer je ona daleko. Govori se o tim radovima, šta treba i koliko treba. Uveče se sprema večera, a sutradan momkov otac pred svima pokazuje šta je doneo. Te stvari se odnose devojci.

Kasnije se očevi sastaju bez posrednika (1.5). Oni razgovaraju i dogovaraju se da li još nešto treba. Određuju dan svadbe. Devojka se uzima u četvrtak. Svatovi idu po devojku kolima koja su prekrivena čaršafom, jer u njima sede bule (momkove sestre, neka tetka). Tu žene prvi put učestvuju u ovoj svadbenoj proceduri. Ispred ide stari svat, pa

---

tamo može da se desi, da zbog toga što se jedna porodica ceni kao dobra - da se obeća mlada devojka starom čoveku, ili obrnuto da se bolešljiva devojka u godinama veri za zdravog, mladog čoveka. Na ovaj način često se žrtvuje budućnost i sreća mladih ljudi za 'dobre, prijateljske' odnose i za postizanje određenih porodičnih interesa."

<sup>13</sup> "Provodadžiji se daje jedan (košulja) ili tri poklona (košulja, čarape i peškir). A za plaćanje, sve zavisi. Ako se devojka i momak znaju i sve bi trebalo da bude u redu sa veridbom, a on treba samo formalno da posreduje, onda ga momkovi obično časte uz poklon, tako do sto maraka mu se stavi u džep kao da on ne primeti. Ali, kad on stvarno uspeva da dobije devojku gde se nije znalo da li će njeni da je daju, onda on uzima mnogo. Moj komšija, ostao je bez žene, traži provodadžiju da mu nađe ženu i nudi pet hiljada maraka. To su dobre pare i oni koji znaju te poslove kako se priča i kako se traži ženska mogu dobro da zarade." (B. I., službenik, 42 godine, Priština)

barjak, pa svatovi po starosti. Svatovi obično ulaze u komšijsko dvorište ili kuću, tako komšije pomažu devojčinom ocu. Ako je leto, svatovi mogu da ostanu i napolju, na nekoj livadi. Kola sa bulama ulaze u devojčino dvorište. Sa njima su jedan do dva muškarca iz momkove najbliže rodbine. Bule ulaze u devojčinu kuću, gde ih nevesta dočekuje i ljubi im ruke. Ona je već 3-5 dana ranije obukla venčanicu i za to vreme je njena rodbina dolazila da je vidi i pozdravi se s njom. Kada bule dodu, pravi se mala ženska svečanost. Bule su povele i bulana, dečaka od 6-12 godina, koga nevesta ljubi i daruje košuljom. Bule uz def pevaju i igraju. Svatovi se tu zadržavaju oko pola sata, piju šerbet ili čaj. Obično dolaze sa muzikom, pa pevaju i igraju. Nevesta se pokriva čaršafom da je ne bi videli i stavlja u ona pokrivena kola sa bulama. Ukoliko cela ova procedura teče regularno, svatovi brzo odlaze. Međutim, veoma se često dešava da iskrсне neki incident, što komplikuje svadbu. Naime, neko od svatova možda želi da obruka momkovog oca koji ga je pozvao i može da nešto slomi ili ukrade, a može, što se smatra velikim prekršajem, da puca iz oružja pre čina uzimanja neveste.

U celini svadbena procedura je veoma stroga pa se u narodu kaže: "Kad ideš na svadbu, imaš otvoren grob sve dok se ne vratiš." Svi se paze od eventualnih nesporazuma, što traži veliku disciplinu svih svatova.

Tradicija ne dozvoljava pucanje sve do časa dok nevestin otac ne da ruku mladoženjinom ocu i ne kaže mu: "Prijatelju, ćerku sam ti dao, a krv ne!"<sup>14</sup> To znači da ako joj se nešto desi u muževljevoj kući, oni njenom ocu duguju krv.

Svatovi idu momkovoj kući. Nevesta se vodi u sobu tako što je iz kola kojim je dovezena prenosi svekar (ili muževljev stric). Ona tamo divani, sa njom su bule. Najbliži mladoženjini rođaci ulaze u tu sobu, a bule tom prilikom podižu veo sa nevestinog lica uz reči: "Ajde gledajte kakvu smo snaju dobili!" Ovi kažu: "Mašala, mašala, lepa je" i daju novac što su je videli. Mladoženja još uvek nije video nevestu, on ne ide ni u svatove. Oko 9 sati uveče njega dovode nevesti i tek tada oni ostaju sami (1.6). Upoznaju se, razgovaraju i zajedno večeraju. Mladoženja skida nevesti venčanicu. Ona svo vreme stoji, a smatra se sramotom da mu u tome pomaže.

Posle nedelju dana mladenci se venčavaju u hodžinoj kancelariji i o tom činu dobijaju pismeni zapis. Katolici se venčavaju u crkvi.

Osnovna promena koja se u ovoj oblasti koja u najbitnijem narušava opisanu proceduru jeste predbračno poznavanje momka i devojke. Dakle, prva karika u uspostavljanju bračne zajednice nije više odluka momkovog oca da, često i zbog materijalnih i drugih interesa, traži ženu za svog sina, već želja momka i devojke da stupe u brak. Budući da najčešće ne postoje objektivni uslovi da se ta želja ostvari neposredovano, kroz duže vreme su primenjivani različiti načini kojima se u formalnom smislu zadovoljavaju tradicionalne forme zasnivanja bračne zajednice, ali je suština tradicionalne procedure narušena. Jedna od mogućih varijacija ovih prelaznih formi (2), dakle, kao prvi odnos pretpostavljala bi odnos momka i devojke koji, diskretno i posredovano, pokreću inicijativu oko zasnivanja braka

---

<sup>14</sup> U dvadesetosmom članu Dečovijeve zbirke kaže se, između ostalog: "... Muž kupuje ženin trud i življenje, ali ne njen život ... Kao što su roditelji dužni dati opravdanje za svaku lošu stvar koju njihova kćer uradi u muževljevoj kući ili bilo kome, tako cijenu njene krvi nose roditelji, a ne muž ili njen sin."

(2.1). Momak svoju želju saopštava ocu, a ovaj, ukoliko se sa njom složi, angažuje posrednika (2.2). Posrednik pregovara sa ocem devojke (2.3) koji se oko svoje odluke konsultuje i sa svojom ženom, koja je već upoznata sa stavom ćerke (2.3.(a)). Čak i u slučajevima da devojčin otac nije oduševljen konkretnom bračnom ponudom, on često pristaje na takav brak, budući da ne zna za dubinu kontakata koje je njegova ćerka već ostvarila s momkom, što bi u budućnosti moglo bitno da joj umanja šanse da se uda. Posrednik obaveštava momkovog oca o dogovoru (2.4), ovaj se susreće sa devojčinim ocem (2.5) dogovara oko svadbe čime se brak zasniva (2.6). Ovo je, ipak, samo idealno pretpostavljen model prelazne forme zasnivanja braka. U stvarnosti su moguće njegove različite varijante, a duže zadržavanje nekih postupaka iz prethodnog modela razlog je čestih konflikata do kojih u stvarnosti dolazi. Kao što smo već rekli, sve promene koje prate prelaz tradicionalnog u savremeno, u oblasti braka i bračnih odnosa, u priličnoj su meri neujednačene. U slučaju kad jedna strana (porodica) u ovom odnosu pretpostavlja obaveznost nekih ranijih obrazaca ponašanja a za drugu (porodicu) su ti obrasci izgubili na značaju i ona ih odbacuje u svom delu aktivnosti, mogu nastati najraznovrsniji konflikti i sporovi i, neretko, krvne zavade.

Savremene forme sklapanja braka, naravno, podrazumevaju predbračnu vezu momka i devojke (3.1), njihovo dobrovoljno i neposredovano stupanje u brak (3.2), a tazbinski odnosi koji iz te bračne veze nastaju (3.3) sekundarne su posledice realizovane slobodne volje za stupanjem u brak.

Kao što smo već rekli, danas se retko sreće opisani tradicionalni način stupanja u brak s poštovanjem svih navedenih postupaka. Retko se, međutim, u čistom obliku sreće i treći opisani model, jer on, sem emancipacije mladih koji žele da stupe u brak, podrazumeva i emancipaciju najpre njihovih primarnih porodica koje ničim neće uslovljavati zasnivanje takvog braka, a zatim i šire krvnosrodničke grupe koja, makar formalno, učestvuje u svadbenoj proceduri i tako nameće obaveznost nekih tradicionalnih postupaka. I danas su veoma retka, rekli bismo izuzetna, svadbena veselja kod Albanaca na kojima muškarci i žene na svadbi sede u istoj prostoriji. Čak i visoko emancipovane gradske porodice moraju u planiranju porodičnih svetkovina računati na goste koji ne prihvataju narušavanje ovog gvozdеног principa razmeštaja gostiju. Najsigurnije je zato obezbediti dve prostorije u kojima se žene i muškarci smeštaju zasebno.

Mogućnost susreta ova dva modela (1 i 3) u stvarnosti se skoro isključuje, jer je teško i zamisliti bračnu zajednicu Albanaca od kojih bi jedan supružnik bio iz gradskog jezgra (navodimo jezgra, jer ogromni kvartovi u gradovima, po principima mahala, razvijaju uglavnom različite varijante prelaznih formi sklapanja braka), a drugi supružnik iz zaostalog sela (zaostalog, jer, kako smo rekli, i u najvećem broju sela se primenjuje neka od modifikacija tradicionalnih bračnih formi). Sa druge strane, i unutar društvenih grupa koje praktikuju jedan ili drugi model ponašanja, ukoliko se oni dosledno poštuju, ne dolazi do narušavanja definisanih obrazaca i ne stvaraju se prostori za eventualne konflikte. Upravo se otvara polje mogućih sukoba u raznolikim i neujednačenim varijantama prelaznih formi stu-

panja u brak, a koje su, kao što smo rekli, dominantne u savremenim uslovima života na Kosovu i Metohiji. Ovde se opet javljaju različite varijacije odnosa. U bračnim zajednicama u kojima je žena iz grada, a muž sa sela izvesnije su mogućnosti za konflikt. Relativna emancipovanost devojke koja se školovala, slobodno se kretala, u sudaru s krutim običajima može biti značajan faktor nestabilnosti takvog braka, ukoliko, naravno, supružnici ostaju da žive na selu.<sup>15</sup> Bračne zajednice devojke sa sela i momka iz grada, međutim, relativno su stabilnije.<sup>16</sup>

Uz zadržavanje tradicionalnih procedura sklapanja braka i u savremenim uslovima kod Albanaca koji žive na Kosovu i Metohiji sreću se ostaci nekih tradicionalnih bračnih formi kao i tradicionalne procedure regulisanja bračnog odnosa. Ukratko ćemo ih opisati.

Moguć *raskid običajno sklopljene veridbe* može biti značajan razlog nastajanja krvnih zavada. Dečovi i ovde beleži surovo izraženu neravnopravnost koja postoji između muškaraca i žena u postupku raskida veridbe. Paragrafom 42 je predviđeno da:

“Ako se momku prohtije, slobodan je ostaviti vjerenu djevojku, ali vjerenički prsten i novac koji je za djevojku dao, propadaju; razlog je: “Tko ostavi vjerenu djevojku, kanon ga kažnjava i vjereničkim prstenom i novcem koji je za nju dao.” Prije nego što momak ostavi djevojku, upoznat će proscu, a ovaj će sa dvojicom prijatelja iz momkova sela otići kod roditelja djevojke i dvojici prijatelja iz sela djevojke u oči reći da se momak, koji je bio vjerio njihovu kćer, nje odriče, te su slobodni da je drugdje udaju.”

---

<sup>15</sup> “Tih osam meseci koliko smo živeli u zajednici sa muževljevim za mene je bio smak sveta. Ni haljinu nisam smela da obučem, samo dimije. A ja sam kao devojka samo pantalone nosila. Pa kad su krenuli sa onim običajima, ja sam mislila da ću da poludim. Prvu noć su stavili da jedemo svi ukućani zajedno. E sad, ja sam znala za taj običaj da će meni da pokriju glavu da me niko ne vidi kako žvaćem, ali nisam očekivala da će da me pokriju tkanim džakom. Kakva večera, ko da jede, mislila sam da ću da se ugušim. Kad sam izašla da počistim dvorište, oni su se svi skupili da me gledaju. I onda ti bacaju ponešto, neko zrno pasulja ili kukuruza da vide da li si ti dovoljno pametna, da li ćeš da primetiš. I kad sam završila, pojurila sam uz stepenice. Kad su oni povikali: “Kuku, kuku, snaša trči.” To je bila bruka, jer snaša mora da vuče noge po zemlji, da ih ne podiže, a ja potrčala. Kada sam našla posao, ja sam mislila da će oni umreti od muke. Svekruva mi je govorila da moram obavezno da ostavljam posao: “Nama ne trebaju tvoje pare, nama treba čovek u kući da radi.” To je njima bilo mnogo teško, jer, iako su znali da sam gradsko dete i da sam završila školu, ipak su računali da me mogu ubediti da ne radim. Onda smo mi prešli u grad, i sami smo i normalno živimo. A to kad odemo kod njih, ja pretprim malo i ponašam se kako bi oni voleli. Ali, da smo ostali da živimo s njima, od mog braka, to je sigurno, odavno ne bi bilo ništa. Nema te ljubavi zbog koje bi ti trpela sve te gluposti.” (Z. H., 35, službenica, Srbica)

<sup>16</sup> “Ma zamisli ti kad profesor ili inženjer oženi seljanku koja nikad grad nije videla. On i dalje živi kao momak, šeta, a ona, jer je tako navikla i ne zna za drugačiji život sedi zatvorena u kući, rada decu, gleda ih i ne sme ni da ga pita gde ide i šta radi. Kao da je sebi našao roba da ga služi, a on, gospodin, uživa. A ona, ko zna kako je živela, i dosta joj je što je prešla u grad i bolje živi nego ikad, i ne buni se. On izlazi, vidi ženske, ima društvo, a kod kuće nju čuva zatvorenu.” (A. H., 32 godine, medicinska sestra, Priština)

Međutim, stvari stoje bitno drugačije u slučajevima kada veridbu raskida devojka. Paragraf 43 propisuje:

“Vjerena djevojka ne može ostaviti momka ako joj se ne dopadne. Ako djevojka ne posluša da ode mužu koji ju je vjerio, a i roditelji podržavaju kćer, ona se više za života mladoženje ne može udati za drugoga. Roditelji djevojke dužni su kući mladoženje vratiti sve, do posljednje pare, koju su dobili za djevojku ... Prema kanonu, djevojka ostaje vezana; može se udati samo uz dopuštenje mladoženje koji ju je vjerio i ako se on nje odrekne, a nije po kanonu da je netko drugi ode zaprositi ako zna da je spriječena. I ako mladoženja bude uzeo drugu ženu, djevojka koju je vjerio ostaje vezana. Smrću mladoženje, kanon oslobađa djevojku i ona, ako želi, može se udati, iz razloga što se “smrću mladoženje vjerenički prsten računa izgubljenim.”

U savremenim uslovima su mogući različiti oblici realizacije ovih običajnih odredbi, već prema konkretnoj situaciji i uslovima u kojima se veridba raskida. Navešćemo slučaj koji se 1995. godine dogodio u selu N. opština Prizren:

Devojka je bila verena s momkom koji je, tokom njihovog vjereničkog staža, osuđen na višegodišnju kaznu zatvora. U međuvremenu, nju prosi porodica iz drugog sela. Ne želeći da s porodicom prvog verenika dolaze u konflikt, oni iniciraju miran raskid prve veridbe. Porodica prvog verenika je pristajala na dve mogućnosti: da devojka sačeka svog verenika iz zatvora ili da njena porodica vrati novac (20 000 nemačkih maraka) koji je za nju dat, i u tom slučaju su oni bili spremni da joj dozvole udaju za drugog momka. Porodica devojke se izgovarala da oni ne mogu vratiti novac, jer su ga uložili u “spremanje devojke”. Konačan sporazum je postignut tako što je veći deo novca koji je trebalo vratiti prvom priložila porodica drugog verenika.

Pojave *veridbe dece i maloletnih lica i zasnivanja vanbračnih zajednica sa maloletnicama* nemoguće je statistički pratiti. Naime, iako pozitivno pravo inkriminiše brak sa maloletnicom, u sredinama u kojima se ovakvi brakovi praktikuju<sup>17</sup> “i ne znaju za postojanje ove zabrane, odnosno krivičnog dela vanbračne zajednice sa maloletnim licem. Stoga, iako su ova ponašanja vrlo česta, niko ne nalazi za potrebno da to prijavljuje nadležnim organima, jer u tome ne vidi ništa nenormalno niti kažnjivo.”<sup>18</sup> Najčešći problemi koji se javljaju u vezi sa veridbama maloletnih lica u savremenim uslovima izazvani su upravo generacijskim razlikama u stavo-

<sup>17</sup> U literaturi preovlađuje stav da je norma veridbe maloletnika preuzeta iz šerijatskog prava, a da izvorno albansko običajno pravo predviđa da u brak mogu stupiti devojke koje imaju više od 17 godina. Vidi: R. Halili, “Uticaoj ...”, *op. cit.*, fq. 63; Koco Nova, “Pozita e gruas sipas te drejtes kanunore”, *Konferenca kombetare e studimore etnografike*, 28-30. VI 1976, Tirane, 1977, fq. 250-251.

<sup>18</sup> R. Halili, “Uticaoj ...”, *op. cit.*, fq. 63



vima prema instituciji braka, izboru supružnika, vremenu zasnivanja bračne zajednice.

Otac koji obeća svoju maloletnu kćer, računa na njenu bespogovornu poslušnost u odnosu na postignuti verenički dogovor. Međutim, njena iskustva sticana tokom vereničkog staža, pogotovu ako je bila u prilici da se školuje, mogu je usmeriti da ne pristane na očevu nagodbu time što će odbijati zasnivanje bračne zajednice koja je običajno, u njeno ime, već dogovorena ili se udati za momka koga sama odabere. Oba ova postupka mogu postati razlog teških krvnih zavada i osvećivanja, jer: "Ostavljanje mladića od strane devojke u seoskim sredinama smatra se najvećom uvredom, uperenom ne samo protiv mladića već i protiv njegove porodice. Jedan dobar deo ubistava, pa i ubistava iz krvne osvete, nastao je zbog ovakvih i sličnih nesporazuma oko veridbe ili ženidbe."<sup>19</sup> U ovim situacijama krvni spor nastaje između kuće verenika i kuće momka koji je uzeo za ženu već obećanu devojku, ili porodice devojke ako je njena "preudaja" išla uz znanje i pristanak roditelja.

Kao poseban običajni postupak koji može izazvati krvne sporove, Haljilji navodi tzv. "veridbe uz uslov". Ovde je reč o dogovorenoj razmeni žena između dve porodice. Haljilji navodi da ovakvom načinu ženidbe pribegavaju uglavnom siromašne porodice koje ne mogu da obezbede velika materijalna sredstva potrebna za namirivanje "ženidbenih troškova". Međutim, razmena žena se praktikuje i kod bogatijih porodica, važno je da obe budu sličnog socijalnog statusa.<sup>20</sup> I ovde, problemi najčešće nastaju onda kada na ovaj način obećana devojka ne pristane na takav brak. Dalji problemi mogu nastati i onda kada se raskid jedne bračne zajednice uslovljava raskidom i druge koja je deo takvog ženidbenog aranžmana.

O fenomenu "kupo prodaje žena" u literaturi nema mnogo podataka. Albanski autori imaju i različite stavove po pitanju održavanja ovog fenomena u savremenim uslovima. Tako Demush Shala smatra da se postupci davanja i uzimanja raznih poklona i materijalnih vrednosti ne mogu smatrati za klasičnu kupo prodaju žena.<sup>21</sup> Mark Krasnići navodi da treba "praviti razliku između slučajeva izvorne 'kupo prodaje' i slučajeva kada se novac potražuje za pripremanje nevestine opreme od veridbe do udaje, zato što se novac u tim slučajevima upotrebljava

---

<sup>19</sup> R. Halili, "Uticaoj ...", *op. cit.*, fq. 64.

<sup>20</sup> "Ne razmenjuje žene samo sirotinja. I ovi što imaju vole da razmene svoju ćerku za njegovu ćerku, ili sestru. Jer, tako troše mnogo manje para. Koliko jedni, toliko i drugi. Ako će i tebe da snađe isto, onda ti ne izvoljevaš i ne tražiš mnogo od prijatelja za opremu. A ima slučaj i da razmenjuje svoju ćerku da bi uzeo za sebe drugu ženu. Jedan moj poznanik iz sela I. opština Dečani hteo je da uzme drugu ženu. Svidala mu se jedna i on je pitao njenog brata: 'Da li imaš ti sina da oženiš? Ako hoćeš, uzmi ti moju ćerku za snaju, a daj mi sestru za ženu.' Ta je njegova ćerka imala 13 godina i ovi su malo sačekali dok je stasala." (B. I., službenik, 42 godine, Priština)

<sup>21</sup> Demush Shala, "A ekziston shitblerja e femrave te shqiptaret", *Dituria*, Prishtine, 1-2/1975, fq. 85-86

za kupovinu raznih stvari za opremu, koju nevesta nosi sa sobom u kuću muža, a ne ostaje članovima njene porodice, ili njenim roditeljima”<sup>22</sup>.

Mnogo kritičniji je Ragip Haljilji, koji smatra da je “ova pojava i dalje prisutna, i ona predstavlja ostatke prastarih običaja prošlosti o ‘prodaji’ i ‘kupovini’ žena u našim krajevima. Kao takva, ona je ružna pojava, protiv koje se treba boriti. Društvo treba da nastoji da se ova pojava iskoreni, a ne da se prikazuje kao pojava ili običaj koji nije štetan ili da nalazi opravdanja za ovu ružnu pojavu, zbog toga što to neće pomoći procesu razvoja emancipacije žena i društva u našim krajevima.”<sup>23</sup>

Klasičan postupak “kupoprodaje” s tačnim iznosom nadoknade koja se daje nevestinom ocu i običajno utvrđenom procedurom oko “prodaje” i “kupovine” u savremenim uslovima je bitno izmenjen. Javljaaju se “neke posebne forme naknade za brak ... u davanju velike sume novca posredniku koji ugovara veridbu, odnosno brak; u davanju novca ili poklona roditeljima buduće supruge; u davanju novca navodno radi opreme devojkke i stvari ... Ranije se ovo činilo javno i određena sredina je znala o svemu tome ... Međutim, danas u većini slučajeva se to čini tajno, jer pojedine sredine pod uticajem naprednih shvatanja, to više ne odobravaju.”<sup>24</sup> Đečovi označava precizne iznose koji se “daju za ženu”: “Cijena koja se davala za djevojke ili žene, od prije pedeset godina i ranije, iznosila je od 50, 100, 200 do 400 groša. Cijena kasnijeg kanona iznosi 1500 groša, onoliko koliko stoji krv žene” (par. 44). Danas je, međutim, uglavnom zbog diskrecije koja prati ovaj deo ženidbene procedure, teško govoriti o uobičajenim iznosima i vrednostima koje kuća devojkke dobija u ovom postupku. Haljilji smatra da je i danas “... cena sklapanja braka u nekim sredinama dosta visoka i često pogada pojedine porodice, posebno one koje su slabog materijalnog stanja. Zbog toga često pojedine porodice slabog imovinskog stanja ne mogu da žene svoje muške članove, jer nemaju toliko novaca da plate, a ima i slučajeva da su prinudeni da prodaju imanje da bi došli do žena, pa to još više pogoršava njihov materijalni položaj.”<sup>25</sup>

---

<sup>22</sup> Mark Krasniqi, “Ndryshimet ne traditen e martesese ne Kosove”, *Dituria*, Prishtine, 12/1974, fq. 9-10.

Interesantno je na ovom mestu pomenuti i stav Redklif-Brauna koji se može primeniti u proceni tipa odnosa koji se ovakvim ženidbenim aranžmanima ostvaruju. U svojoj poznatoj studiji *Struktura i funkcija u primitivnom društvu* (Prosveta, Beograd, 1982, str. 292), piše: “Plaćanje unapred, pre nego što se napadnu prava osobe ili osoba kojima se plaća, uz njihov pristanak, može se smatrati obeštećenjem. Tako se u mnogim društvima na ženidbu gleda kao na zadiranje u prava porodice i rodbine žene koja se udaje, i stoga, pre nego što pristanu da se od nje rastanu, moraju dobiti obeštećenje ili obećanje da će ga dobiti. U ovim slučajevima proces obeštećivanja ima neke sličnosti sa procesom kupovanja koji predstavlja prenošenje prava svojine uz naknadu.”

<sup>23</sup> R. Halili, *Kriminaliteti kunder martesese dhe familjes ne KSA te Kosoves*, Shoqata e penologeve te KSA te Kosoves, Prishtine, 1987, fq. 71.

<sup>24</sup> R. Halili, “Uticaj ...”, *op. cit.*, fq. 68.

<sup>25</sup> R. Halili, “Uticaj ...”, *op. cit.*, fq. 68.

Iz saopštenja izvestilaca saznajemo da je jedan od čestih načina da porodica devojke dobije novac i odugovlačenje sa svadbom uz stalna izgovaranja da treba još sredstava za njenu spremu. Najveći deo tog novca, međutim, ostaje roditeljima devojke.<sup>26</sup> U poslednje vreme se i u albanskoj štampi mogu naći napisi o rasprostranjenosti pojave kupoprodaje žena kod Albanaca koji žive na Kosovu i Metohiji.<sup>27</sup>

Značajna posledica praktikovanja davanja materijalne nadoknade porodici žene za stupanje u brak jeste i održavanje na ovim prostorima arhaičnih oblika braka, kakvi su *sororat* i *levirat*. Pravo da se žena nakon smrti svog muža može zadržati u toj kući i stupiti u brak sa nekim od slobodnih muškaraca iz muževljeve porodice, u običajnom sistemu se upravo temelji na činjenici da je ona "plaćena" i da bi njenim otpuštanjem porodica pokojnog muža bila na gubitku. Najčešće se ona udaje za brata,<sup>28</sup> brata od strica, strica svog pokojnog muža, a nisu retki ni slu-

---

<sup>26</sup> "Kad se momak i devojka vere, devojka do svadbe ostaje u svojoj kući. Može da se desi da budući svekar i po deset puta dođe kod njenog oca i požuruje ga na zakazivanje svadbe. Otac devojke odugovlači izgovarajući se da treba još stvari da se kupi da bi ona spremila devojačku opremu. Tako često muška strana ima mnogo više troškova nego što je sanjala. Devojin otac traži mnogo, a ja mogu da ti kažem da ni deset posto od toga ne potroše na spremanje, nego te pare ostaju njemu." (Z. H., 37 godina, službenica, Srbica)

"Sada devojčini roditelji prave spiskove šta da im donesu iz momkove kuće da bi se devojka spremala. Prošle godine je moj ujak ženio sina i ja sam gledala taj spisak. Šta sve nisu tražili. Tražili su vunicu, pa mogli su sa toliko vunice da ispletu džempere za celo selo. Pa su tražili neku skupu mašinu za šivenje. Sve što su čuli da ima od aparata tražili su. I onda drže imat. Ako jedna stvar sa spiska nedostaje, devojčini vraćaju sve, neće da prime. Ili traže mnogo zlata, pa postavljaju uslove." (M. J., 35 godina, službenica, Priština)

<sup>27</sup> Prenoseći pisanje najčitanijeg albanskog dnevnog lista *Bujku*, novinar *Novosti* u tekstu "Neveste za marke" (22. januar 1996, str. 30) beleži: 'alarmantnu situaciju' iz prizrenskog kraja, posebno u selima Žur, Graždenik, Biluša, Hoča, Zagradska, Kobanje, Muljaj, Vlašnja i brojna druga, gde se neveste kupuju najčešće za oko 7.000 nemačkih maraka, a, kako list dodaje, nije retko da otac devojke, odnosno provodadžija traži i celih 12.000 DM." Cena je niža ukoliko se uzima devojka iz Albanije ("od 500 do tri hiljade maraka").

<sup>28</sup> "Ima mnogo tog ostavljanja žene za devera kad joj umre muž. Ja da ti pričam: moj otac koji je bio školovan, završio je fakultet u Beogradu, molio je moju majku da mu obeća da, ako se nešto njemu desi, neće da ostane sa deverima, nego će da ode kod svojih. On je bio tako napredan i bio je protiv tih stvari. I sad zamisli, njegova bratanica, moja sestra od strica, šta joj se dogodilo. Udala se u selo M. opština Srbica. Posle dve-tri godine umro joj je muž. Imala je jednog sina i bila je trudna. Muževljevi su tražili da ona ostane i da živi sa 10 godina mladim deverom. Ona nije imala kud. Njena braća i deveri su se tako dogovorili. Kad sam je pitala kako je mogla tako da uradi, ona mi je rekla: "Ne daj Bože nikome da mora tako da uradi. Šta sam mogla. Moj život nije u mojoj ruci. Mogla sam ili da ostavljam to dvoje dece i da me braća udaju, pa opet da gledam nečije siročice ili ovako da trpim devera, ali da deca budu uz mene. Ja sam tražila da ostajem u toj kući i da gledam decu i da radim sve što treba, ali da ne budem sa deverom. A to oni ne daju. Plaše se da ću ja onda da tražim muškarca po komšiluku, po selu, pa da ih brukam. Na to nisu nikako pristajali." Tako živi moja sestra sa bivšim deverom. Za kratko vreme mu je rodila još troje dece i dosta je propala. A bila je devojka i po.

(Z. H., 37 god, službenica, Srbica).

čajeви stupanja u brak sa svekrom, ukoliko je ovaj bez žene. Surova ekonomija, koja se na taj način uspostavlja, obično se verbalno prikriva isticanjem želje da se "ne pokvari prijateljstvo", "da deca rastu uz svoju majku" itd.

Iako Dečovi beleži da žena ima pravo da ostane u kući muža nakon njegove smrti i bez preudaje za devera (ukoliko se preko garanata zakune da neće stupati ni u kakvu vezu sa muškarcima a njeni roditelji da je neće udavati za drugog),<sup>29</sup> u kosovsko-metohijskoj stvarnosti se to ne dešava. Žena se, ukoliko je odlučila da ostane uz svoju decu, udaje za devera, jer "niko ne može da garantuje da ona kasnije ne počne da traži muškarca u familiji ili komšiluku, pa da bude bruka". Problemi u takvoj, sa deverom sklopljenoj, bračnoj zajednici mogu nastati i zbog razlike u godinama, a ponekad i zbog neprihvatanja takvog braka od strane muškarca.<sup>30</sup>

Običaj da se nakon smrti žene uzima njena sestra, odnosno brak sa svastikom, takođe se održava pomenutim principom. Porodica muža smatra da je smrću svoje snahe oštećena i da se tako nastala "šteta" mora kompenzovati tako što će porodica pokojne snahe dati svoju drugu ćerku "u zamenu" za onu koja je umrla. Posebni problemi u vezi sa praktikovanjem sororata i levirata u savremenim uslovima, naravno, nastaju onda kada porodica muža želi da "iskoristi" svoje pravo na "kompenzaciju", koje smatra prirodnim, a porodica žene ili sama žena se tome protive. Na taj način "povredena čast" često vodi krvnim zavadama i ubistvima.

---

"Od moje rođake, u selo S., opština Dečane, kad je umro muž, ostala je sa sinom od godinu dana. Imala je jednog devera, on je bio oženjen i ta moja rođaka se, posle smrti muža, vratila kod svoje braće i podizala to svoje dete. Preklinjala je svoju braću da je ne udaju, zarekla se da nikad neće da se uda i da hoće da gleda to svoje dete. Ali prošlo je pet godina i onda se bratu od njenog pokojnog muža desio slučaj. Umrla mu je žena i ostavila mu je tri ćerke. Tada su se okupili njena braća i muškarci iz kuće pokojnog muža i rekli ili da ona da tog svog sina deveru ili da se i ona sa detetom vrati i živi sa deverom. Braća su vršila strašan pritisak na nju: ili se vraćaj ili ćemo da te preudamo, ne možeš tako da živiš. Ona je odlučila da se ne odvaja od svog deteta i otišla je da živi sa deverom. Rodila mu je prvo dve ćerke, a kad mu je rodila sina, rekla mu je: "Vratio si me da ti rodim sina. Rodila sam ti, više nemoj da mi prilaziš do sobe, ubiću te." Oni sada tako žive, skoro i ne pričaju. On će sada da uzme još jednu ženu, sigurno. Eto, sve ti to zavisi od braće. Da su je braća podržala, ko bi mogao nju posle 5 godina da vrati kod devera. Ali kad oni sklope dogovor, onda je džabe šta ti hoćeš i šta nećeš. Nemaš gde. Od čega bi živela i hranila to dete?" (A. H., 32 godine, medicinska sestra, Priština)

<sup>29</sup> Dečovi, trideseti član: "... Mlada žena koja ostane udovica, ali s djecom, ako želi ostati s djecom na muževljevom ognjištu, jamčit će sa dva para jamaca: dva jamca bit će iz sela gdje je ostala udovica, da nitko neće imati posla s njom i da neće sramotiti ime roditelja ni mrtvog muža; dva druga jamca dat će njeni roditelji ili rođaci, da je neće rastiati od djece, izuzev ako sama zatraži da se rastane i uda."

<sup>30</sup> "U selu K., opština K. Mitrovica, umro je muž i ostavio ženu i decu. Njegov otac je zadržao mladu da živi sa deverom. Taj dever je, međutim, bio mnogo mlađi od nje i nije mogao da se složi sa tom ženidbom. Otišao je od kuće i deset godina već ima kako se nikome nije javio. Pretpostavljaju da je otišao u inostranstvo." (B. I., službenik, 42 godine, Priština)

U stvarnosti su česti i konflikti koji nastaju raskidom braka. Najdrastičnija forma raskida se sastoji u *otpuštanju žene uz zabranu preudaje i zabranu njenih kontakata sa decom*. Muž može, pod izvesnim uslovima, da otpusti ženu, ali joj pritom može ograničiti mogućnost preudaje ili joj potpuno zabraniti da se ponovo uda. Najčešće su teritorijalne zabrane, kada muž zabranjuje svojoj bivšoj ženi udaju u određenim selima, uglavnom su to sela u kojima žive njegovi rodaci ili prijatelji. Đuričić navodi iskaze svojih izvestilaca da se tu vodi računa i o tome da se bivša žena ne uda u selu do kojeg se dolazi putem koji prolazi kroz muževljevo selo, kako bi se onemogućilo da joj "svatovi prolaze pored njegove kuće".<sup>31</sup> Sem teritorijalne, muž može ženi "presuditi" generalnom zabranom preudaje. Ona obično sledi nakon dokazanog ženinog neverstva ili njenog odbijanja da nastavi život s mužem. Ovde je, naravno, reč o drastičnom obliku ograničenja njene slobode, pa je ovakva zabrana čest uzrok zavada između muževljeve i ženine porodice i, posebno, porodice čoveka koji bi, i pored postojanja ove zabrane, uzeo takvu ženu. Personalna zabrana preudaje ograničava mogućnost preudaje za konkretno navedeno lice (ili lica). Đuričić i ovde navodi iskaze ljudi koji saopštavaju da su na ovaj način imenovani muškarci često bili provocirani da uzmu žene pod zabranom preudaje i na taj način otvarali mogućnost bivšim muževima da im se osvete. Sve ovo navodi na zaključak da je pri zaključivanju veridbe i sklapanja braka od velikog značaja ispitivanje da li kod devojke postoje smetnje za stupanje u brak kako bi se izbegli kasniji krvavi obračuni.

Podsetićemo ovde da se u ovim slučajevima često raskidaju brakovi koji imaju samo običajnu formu i nisu zvačno registrovani, pa ih je, s jedne strane, nemoguće statistički pratiti, a sa druge, ostaju van domena intervencija državnih institucija, koje bi eventualno mogle pomoći ženama u ostvarivanju njihovih prava. Halilji, kao najčešće razloge za otpuštanje žena, navodi sledeće: "neposlušnost, neplodnost, bolest, nedozvoljeni polni odnosi s drugim licima i sukob s roditeljima odnosno svojtom muža".<sup>32</sup> Albanke, upitane za najčešće razloge otpuštanja žena u savremenim uslovima, međutim, navode "bes muževa koji šetaju svuda, pa nadu mladu ženu, a za ovu kod kuće izmisle neki razlog da bi ih oterali".<sup>33</sup>

Mogući konflikti mogu nastati i ukoliko se prekrši neka od *običajnih zabrana za sklapanje braka*. U savremenim uslovima se sve običajima predviđene zabrane<sup>34</sup> mogu svesti na sledeće: (1) devojka ne sme biti u srodstvu s momkom i (2)

<sup>31</sup> Milutin Đuričić, *Zabranu preudaje*, u knjizi *Običaji i verovanja Albanaca*, Beograd, 1994, str. 460-464.

<sup>32</sup> R.Halili, "Uticaoj ...", *op. cit.*, fq. 71.

<sup>33</sup> "Ako ti je jaka familija, posebno ako se braća zalažu za tebe, da te zaštite, ne može tek tako da te otera muž. Jer, on ima pravo da te otera samo u dva slučaja: za preljubu i za krađu. I ako tvoji poteraju stvar da se dokaže, ako on ne može da dokaže te dve stvari, onda plećnija može da presudi da mora da te vrati. A ako te niko ne štiti, onda može sve da ti zapakuje i da se pozdravi s tobom. Pa posle ni muža ni decu nemaš, a ne znaš zašto." (N. M., domaćica, 46, okolina Prištine)

<sup>34</sup> U par. 39 Đečovi beleži:



ne sme se uzimati razvedena žena ukoliko za to ne postoji dozvola porodice u kojoj je prethodno bila udata, odnosno, ne uzima se verena devojka ako nije od strane verenika razrešena vereničke obaveze. U slučaju prve zabrane, nekadašnje široko formulisane granice plemena kao ograničenja za stupanje u brak ("i u četiristotom koljenu") u savremenim uslovima su relativizovane. Naime, u velikim fisovima (Krasnići, Gaši, Šalja, itd.) ovo načelo se uređuje tako što svaki deo fisa zna svoje bliže srodnike (obično do desetog kolena) i samo prema njima uređuje odnose na principu egzogamije. Podsećamo da se ovde uzima u obzir fisovska pripadnost i oca i majke.

Ponekad, međutim, te granice nisu precizno utvrđene, pa postoji jednostrana procena da je došlo do kršenja ove zabrane, a moguće su i situacije da mladi, bez obzira na ovu zabranu sklapaju brak. Na Kosovu i Metohiji su još uvek retki slučajevi narušavanja ovog principa, a kada se dese, prati ih infamija sredine i pritisak da se takve bračne veze raskinu. Međutim, mnogo su češće i naročito mnogo konfliktnije situacije kršenja druge zabrane. Ukoliko se uzima razvedena (tačnije otpuštena) žena koja za drugi brak nema odobrenje prethodnog supružnika, onaj ko je uzme za ženu "pada u krv sa prvim mužem". Situacija je ista sa preprošenom devojkom. U stvarnom životu mogu nastati krvni sukobi bivšeg muža ili verenika kako sa porodicom devojke tako i sa porodicom novog muža. Ovo su veoma česti razlozi krvnih osvećivanja kod Albanaca na Kosovu i Metohiji (i) u savremenim uslovima.

Pojave *dvoženstva* i *višeženstva* kod Albanaca na Kosovu i Metohiji<sup>35</sup> takođe pokazuju žilav otpor savremenim porodičnim transformacijama, a, sa svoje strane, bitno blokiraju te transformacije. Održavanje obespravljenosti žena, u najvećoj meri omogućuje da se i u savremenim uslovima na ovom prostoru često praktikuje bračni život sa dve ili (ređe) više žena. Naime, u slučaju da prva žena nije imala dece, muž je, po uobičajenom kodeksu, pita da li želi da i dalje ostane u bračnoj zajednici, jer on planira da se ponovo oženi. Takve žene, pogotovu ako su manje ili više sigurne u svoju neplodnost, ostaju u kući muža. Porodica žene takođe pristaje na zetovu ponovnu ženidbu ukoliko on zadržava i njihovu ćerku, a u seoskim sredinama se takav njegov čin smatra humanim. Jer, po običajima, on je

"Prilikom vjeridbe djevojke pazit će se:

- a) da nije iste krvi i roda;
- b) da nije iz istog plemena;
- c) da nije unuka plemena momka koji hoće da je vjeri;
- d) da nije razvedena žena;
- e) da nije u kumstvu: 1) prilikom krštenja u crkvi; 2) pri vjenčanju; 3) pri rezanju kosce; 4)

da se nije pobratimila popijenom krvlju.

Kanon ne podnosi vjeridbu i ženidbu kada se ispriječe gore spomenute zabrane, čak ako su i u četiristotom koljenu."

<sup>35</sup> O bigamiji kod katolika Albanaca je pisao i И. С. Јасребов, *Старая Сербия и Албания*, Споменик СКА, XLI, II разред, књ. 36, Београд, 1904, стр.189-190): "... мужеви нероткинја бирaju себи другу жену. Та bigamija је код садашњих хришћана горштака тако распрострањена да жене нису љубоморне, живе мимо, свака се бави својим радом."

imao pravo da je kao neplodnu otpusti, čime bi njena eventualna preudaja (zbog činjenice da je iz prvog braka otpuštena zbog neplodnosti) bila krajnje neizvesna.

Međutim, i onda kada žena rađa samo žensku decu, muž koristi "pravo" ponovne ženidbe "da ne bi ostao bez nasljednika."<sup>36</sup> I sama žena, ako je neplodna ili rađa žensku decu, pokreće inicijativu da se za njenog muža pronade druga žena koja bi, rađanjem sinova, smirila njegovo nezadovoljstvo.<sup>37</sup> Ponašanje prve žene je u ovom slučaju potpuno instrumentalno, jer ona, često i sama nalazeći drugu ženu za svog muža, osigurava svoj status u kući. Muž je u tom slučaju neće otpustiti, a sredina će blagonaklono gledati na taj njen potez. Nisu retki ni slučajevi da dever, uz svoju ženu, zasniva bračnu zajednicu sa ženom umrlog brata<sup>38</sup> (svojom snahom). Dalje razloge dvoženstva muževi nalaze u tome: "što im je žena stara" (posebno ako je taj prvi brak bio običajno ugovoren sa znatno starijom ženom), ali i onda kada procene da je ona "propala, ne može da bude prava žena" (što nije retko, s obzirom na naporan život uz česta rađanja tih žena).

Ovim, reći ćemo, klasičnim razlozima bigamije, pridružuju se i situacije kada muž dovodi u kuću ženu koja mu se dopada, bez obzira na kvalitet prve bračne zajednice. Ovde očitom postaje velika neravnopravnost supružnika, muža koji prvoj ženi pridružuje svoju izabranicu i žene koja na to pristaje. U tako stvorenoj bračnoj zajednici između jednog muškarca i dve žene razvija se poseban tip odnosa. Muž sada ima bračne obaveze prema dve žene, on ih obe zbrinjava na isti način, kupuje im identične stvari i, naizgled, ne pravi razliku među njima.<sup>39</sup> On je,

---

<sup>36</sup> A. V. (67 godina, domaćin kuće u selu u okolini Orahovca) kaže: "Ja imam 2 sina i 6 ćerki. Moj stariji sin se oženio i žena mu je rodila 9 ćerki. Svi su pregovarali u kući da mu se nađe još jedna žena i da ne ostaje bez sina. Moj drugi sin, radi u Švajcarskoj, našao je jednog čoveka i nudio mu je 15.000 maraka da mu ovaj nađe zdravu devojkicu za brata. Ja sam nešto razmišljao i rekao: "Sačekajte još ovu godinu, pa da tražimo devojkicu." I, zamisli ti, u tu godinu dana snaja je rodila sina. 'Fala ti bože eto, a gotovo je bilo da dovedimo još jednu."

<sup>37</sup> K. D., 47 godina, domaćica iz Orahovca, priča: "Moj muž je imao jednu ženu i ona mu je rodila 3 ćerke i umrla je. Kad je doveo mene ja sam mu rodila još 3 ćerke pa onda sina. Ali, neko nam je stavio nešto kod deteta i ono je umrlo. Neko što nije voleo našu sreću uradio nam je to. Posle sam ja rodila još 3 ćerke. Znala sam koliko on pati i pozvala sam sve ćerke da se dogovorimo šta da činimo. I dogovorile smo se da nađemo mladu ženu i da ga oženimo, pa može da bude sreća da mu ona rađa sina. Ali, on nije pristao na to. Kazao je "ne mogu, star sam, ne bi ja to uradio." I, 'fala bogu, našli smo rešenje. Usvajili smo jednog malog iz bolnice, majka ga je ostavila. Ja ga gledam, muž je presrećan, a ćerke su najsrećnije, jer im se ne zatvara roditeljska kuća kad se udaju. Imaće brata da ih primi i da ih zaštiti. Svi se kunemo u ovog malog."

<sup>38</sup> "U mom komšiluku žive tri brata. Svi su bili oženjeni, a kad se jednom jedan brat ozbiljno razboleo, ove dve žene od mlađe braće su mnogo patile i kukale: 'Joj, koji će, da li tvoj muž ili moj da uzme snaju kad dever umre? Da li ću ja ili ti da delimo muža sa njom?' Jer, u takvim slučajevima žena se ne pita da li dozvoljava mužu da on uzme još jednu ženu. On će da kaže: 'Tako se desio slučaj, morao sam da je uzmem zbog bratove dece.'" (K. D., 47 godina, domaćica iz Orahovca)

<sup>39</sup> "U mojoj porodici ima puno slučajeva da drže po dve žene: od najbližih stric i ujak. Tako da sam od malena mogla da gledam kako to izgleda. Evo ti, recimo, moj stric je imao sa

po običajima, dužan da se sa starijom (prvom) ženom dogovori oko reda u kući i, posebno, reda kojim će boraviti u postelji jedne i druge žene. Obično se dogovore da on jedne noći boravi kod jedne žene, druge noći kod druge, ili se taj ritam uspostavlja na tri ili nedelju dana. Ukoliko nema dovoljno prostorija, muž sa obe žene, naravno, boravi u istoj.

Poseban tip "modernih" dvoženstava uspostavljaju muškarci sa sela zaposleni u gradu. Svom prvom, najčešće običajno sklopljenom braku, oni pridružuju i brak sa ženom koju uglavnom sami biraju. Prva žena živi u kući na selu, muž je posećuje vikendom, a u gradu je žena sa kojom bračno živi ostalim danima. Dvoženstva se u savremenim uslovima mogu javiti i zbog različitih gledanja na mogućnost raskida bračne zajednice, i to uglavnom kada supružnici potiču iz različitih socijalnih miljea.<sup>40</sup> Neobično je veliki broj bigamijskih brakova i u gradovima, a oni se, u muškim krugovima, opravdavaju "sposobnošću" dotičnog da ima dve ili tri žene.

Ovde ćemo pomenuti i običajni tretman *preljube u braku* i njegove savremene modifikacije. Preljuba se, po običajnom albanskom pravu, sankcioniše ubistvom preljubnika.<sup>41</sup> Muž koji zatekne *in flagranti* svoju ženu u preljubi sa drugim muškarcem ("ako je on, sa razvezanim učkurom iznad nje"), može jednim metkom pucati u preljubnika. Ako tim metkom ubije i svoju ženu, to je najbolji dokaz da ih je zaista zatekao u nedozvoljenom položaju. Običaji mu daju pravo na takav postupak i tada on nema nikakvu krivicu ni prema kući preljubnika, ni prema kući

---

prvom ženom ćerku, pa je doveo drugu ženu. Na prvi pogled, to izgleda kao složna porodica, ali nije. Nikada ne može da bude sloge u jednoj kući gde su dve žene i jedan muž. Oni se u početku dogovaraju da on spava jednu noć sa jednom, drugu noć sa drugom. Ali, ova moja prva strina, kada je druga rodila sinove, nije smela da rizikuje pa da insistira da stric dolazi kod nje u postelju. Nego, samo kada je ova druga odlazila kod svojih u goste, mogla je da bude sa stricom. Kod ujaka je bila drugačija situacija. Ujna je bila bolesna i on je doveo drugu ženu da je gleda. Mlada je bila ta druga, verovatno joj nije bilo lako. Ujak je sada samo sa tom drugom, ujaa je umrla." (N. M., domaćica, 46 godina, okolina Prištine)

<sup>40</sup> Porodice Hafiza i Fatime su sklopile ženidbeni aranžman i supružnici su živeli u Prištini. Fatima radi troje dece, a Hafiz, u međuvremenu, završava fakultet. Dobija bolje radno mesto, stalno je van kuće. Sreće ženu u koju se zaljubljuje, i odlučuje da se sa Fatimom razvede i zasnuje novu bračnu zajednicu. Fatimina braća, međutim, to ne dozvoljavaju. Oni mu ne zameraju što se zagledao u drugu, nemaju ništa protiv da i ona bude njegova žena, ali ne dozvoljavaju da njihova sestra bude otpuštena. Hafiza je, u novim živornim okolnostima, sramota da živi sa dve žene, ali, pritisnut otvorenim pretnjama ženine braće da će izvršiti osvetu ako im otpuštanjem sestre "povredi čast", zadržava Fatimu i dovodi svoju izabranicu." (K. br. 129-82, Okružni sud u Prištini)

<sup>41</sup> Navešću tipičan odgovor intervjuisanih žena na pitanje da li po selima ima preljube: "Pa ima, znaš kako, glavno je to što se žene udaju bez ljubavi i bez pitanja. Zamisli da te udaju i ti, kad sve bude gotovo, svadba završena, povratka nema, vidiš ko ti je muž. I ne sviđa ti se, i ne možeš da ga zavoliš. Neki je star ili ružan, ili nije pametan da te štiti, da razgovara. Tako žene, ako ne vole svoje muževe, može da im se desi da se zagledaju u nekog mlađeg iz familije ili iz komšiluka pa da ima nešto sa njima."

svoje žene.<sup>42</sup> Međutim, u zatvorenim zajednicama ljubavnici smišljaju sigurna mesta i diskretne načine susreta. Muž koji verbalno iznosi sumnju u neverstvo svoje žene nema pravo da je i dalje ostavlja u bračnoj zajednici, već je mora vratiti njenima. A oni opet, sa svoje strane, mogu biti uvređeni takvim njegovim postupkom i tražiti dokaze za neverstvo svoje ćerke. Ukoliko zet nije u stanju da ih pruži, a najčešće nije, oni se mogu osvetiti za svoju, tim postupkom, uvređenu čast. Sa druge strane, muž često i ne želi da otpusti svoju ženu zbog neverstva, nadajući se da će ona promeniti ponašanje, ali i smatrajući sebe delimično krivim što njoj nije obezbedio bolji nadzor.

U stvarnom životu žene retko dožive sankcije za svoje preljubništvo. A čine ga najčešće onda kada su običajno udate bez prethodnog poznavanja muža, i pogotovu ako je muž znatno stariji. Međutim, žene preljubom žrtvuju gubitak svojih izabranika, a nakon toga, u po sebe nepovoljnijim uslovima (sa pojačanom muškom pratnjom), ostanak u kući muža. Jer, kako Đuričić primećuje: "Da nije sakralne zabrane preudaje, žene bi vršile preljube da bi dobile razvod braka sa neželjenim muževima i preudale se po svom izboru. To bi vodilo razaranju patrijarhalne porodice."<sup>43</sup>

Poseban problem ovde nastaje kod preljube u kući, unutar šire porodice. Takve se situacije obično razrešavaju deobom kućne zajednice, retki su slučajevi da se brat sveti bratu ili ocu za preljubu sa snahom. Zbog svih gore pomenutih razloga, ukoliko je preljubnik dalji rođak, komšija, neko iz sela, muževljeva kuća pokreće, u savremenim uslovima uobičajeni, mehanizam razračunavanja sa njim. Sa kućom preljubnika se zameće spor, ali se predmet spora pomera iz kompleksne sfere ljubavnih odnosa na probleme oko zemlje, međe, prava na korišćenje vode za navodnjavanje. Intenzitet tako fingiranog spora se pojačava do prilike u kojoj se preljubnik ili neki njegov srodnik ubija.

Svi napred opisani obrasci bračnog ponašanja su, između ostalog, omogućeni posebnim *položajem koji žena ima u tradicionalnoj društvenoj strukturi i u svesti takve zajednice*. Istovremeno, istraživanjem ovih procedura se na najbolji način mogu saznati spoljne manifestacije tog položaja, koji se najopštije može definisati kao podređenost muškarcima. Centralno mesto u tradicionalnom odnosu

---

<sup>42</sup> U sto dvadeset devetom članu, Đečovi daje nekoliko odredbi kojima se reguliše "Ubojstvo zbog oblube": "Oni koji se obljubljuju, ako budu ubijeni prilikom oblube, ostaju neosvećeni" (par. 920). U ovoj se zbirci preljubnica označava kao "silovana žena", i u tom slučaju krivica ("silovanja") počinjena nad njom daje mužu pravo da ubije preljubnika, iako se u običajnom pravu poštuje pravilo da "krv nije isto što i krvica". Ovo pravilo "prilikom silovanja žene gubi svoju snagu". (par. 921).

"Roditelji za osramoćene neće tražiti osvetu, već će ubojici dati ispaljeni metak i reći: "Ruka ti se pozlatila!" (par. 924)

Mogućnost da se preljubnik, kada se uhvati na delu, ubije bez krivice dopuštaju i grčko, rimsko, germansko, slovensko pravo.

<sup>43</sup> Milutin Đuričić, "Sakralno pravo u albanskim običajima", *op. cit.*, str. 12.

muškarac-žena zauzima čvrsto ukorenjen stav o ženi kao biću nižih vrednosti.<sup>44</sup> Najjasnija i najdrastičnija operacionalizacija ovakvog stava izražena je u *običajno utvrđenoj tarifi po kojoj se za ubijenu ženu plaća krvnina koja iznosi pola cene krvi muškarca*.<sup>45</sup> Žena se isključuje iz nasljedstva kako imovine roditelja, tako i imovine muža i po običajno preciziranim normama,<sup>46</sup> a, naše istraživanje pokazuje, i u stvarnom životu. U slučaju nasleđivanja imovine umrlog muža, kao "pravi" naslednici se pojavljuju njegovi muški srodnici. Ogroman broj pravosnažnih presuda kosovsko-metohijskih sudova, kojima je ženama dodeljena imovina nakon smrti muža, nikada nisu izvršene.<sup>47</sup> U slučajevima kada žena nakon smrti muža želi da ostvari svoja prava na nasleđivanje, na nju se vrši veliki pritisak od strane muževljevih muških srodnika-ona se zastrašuje, ometa se obrada zemlje, pa ona najčešće odustaje od tog imanja. U slučajevima deobe ili nasleđivanja imovine u

---

<sup>44</sup> "Žena se računa kao mijeh za nošenje dokle god bude u muževljevoj kući, jer se roditelji nje ne odriču; zadržavaju za sebe i na sebi odgovornost za nju, ali i zahtijevaju opravdanje ako je nešto snade." (Dečovi, dvadesetdeveti član)

<sup>45</sup> Za krv ubijenog muškarca se plaća "6 ćesa" a za ubijenu ženu "3 ćese". Međutim, ako je ubijena trudna žena, "osim 3 ćese za ženinu krv, platit će se i 3 ćese za trudnoću". (par. 935)

"Ako se ubojica suviše trza zbog 3 ćese za trudnoću, kanon dopušta da se ubijena otvori da se vidi je li imala muško ili žensko dijete." (par. 936)

"Ako bude imala muško dijete, ubojica će platiti 3 ćese za krv žene i 6 ćesa za krv dječaka; ako bude imala žensko dijete, osim 3 ćese za ubijenu ženu, platit će još 3 ćese za djevojčicu." (par. 937)

<sup>46</sup> "Albanska žena nema nikakvog nasljedstva kod roditelja, ni od imovine, ni od kuće -kanon ženu računa kao višak u kući." (Dečovi, dvadeseti član)

"Žena nema pravo na dio nasljedstva, ni kod roditelja, ni kod muža..." (par. 91)

"Ako se iskorjene svi muškarci jedne kuće i da su stotinu kćeri izišle iz te kuće, ni one nemaju pravo da se miješaju u nasljedstvo roditelja, ni njihovi sinovi, ni njihove kćeri. "Unuk od kćeri se ne može mjeriti s unukom stričeva." (par. 92)

"Otac, iako nema sinove, ne može kćerima ostaviti ni zemlju, ni imovinu, ni kuću." (par. 108)

<sup>47</sup> "Kad god se jave te presude koje su u sukobu sa običajima, onda su one gole presude, ne znače ništa. Najkarakterističniji takvi slučajevi su kod nasleđivanja Albanci, gde se sudska procedura oko nasleđivanja brzo i lako završi i žena dobije imovinu, a onda tu imovinu nikad ne sme da koristi ni da proda. Ispričaču vam jedan slučaj koji je potpuno tipičan: U porodici M. u selu u opštini Peć ostala je jedna žena sa ćerkom. Drugih naslednika nije bilo. Međutim, ovi srodnici od pokojnika su smatrali to svojom zemljom i hteli su da ovu ženu isključe iz nasljedstva. Uzeli su zemlju i koristili je. Žena se bunila i zatražila zaštitu suda. Angažovala je advokata Albanca iz Dečana, a ja sam zastupao tuženu stranu. Svojim klijentima sam odmah rekao da nemaju šanse da dobiju spor, da je pravno tu jasna situacija, ali su oni insistirali. Suđenje je bilo prava farsa. Tuženi su se dogovorili i sa sudom i sa ženinim advokatom, zapisnik je bio unapred spremljen i svi su onako u gomili pritisli jednu ženu, gurali joj prst u mastilo da potvrdi da će ustupiti zemlju tuženima. To mi je bio jedan od najneprijatnijih događaja u sudnici. Ta žena se u zadnjem momentu odbranila, istrгла se i pobeгла iz suda. Suđenje je odloženo i ona je, poučena ovim, uzela drugog advokata koji je bez mnogo napora dobio spor. Međutim, ona i sa sudskom presudom u ruci, ne sme da korakne na svoju zemlju, koju i dalje obrađuju dalji srodnici njenog pokojnog muža. Tako je ta presuda, budući suprotna običajima, mrtvo slovo na papiru koje nikada neće biti izvršeno." (M. Đ., advokat, 60 godina, Peć)



kući roditelja, žene se, po pravilu, dobrovoljno odriču svog dela u korist braće, jer ne smeju rizikovati da eventualnim uzimanjem dela nasledstva naljute svoje srodnike i tako "ostanu bez doma i zaštite braće". Dalje, žena je biće "sklono greškama", pa zato nju treba nadzirati i kontrolisati. Žena se retko kažnjava za svoje prestepe, kažnjavaju se njeni muški srodnici.<sup>48</sup>

Ovim se indirektno ukazuje na još jedan važan aspekt odnosa muško-žensko: od žene se ni ne očekuje da bude pametna, razložna, ugledna, jer ona "sama po sebi" nema ove kvalitete. To su obeležja muškaraca, koji, budući da su takvi, sprovode kontrolu i usmeravaju život žena, njihovo vreme, energiju i ponašanje. Tako se ispadi žena najčešće doživljavaju kao propusti muškaraca koji su bili zaduženi za njihovu kontrolu: očeva, braće, muževa, devera. Princip "koliko kompetencije, toliko odgovornosti" stavlja žene, kao nekompetentna, ali i bića oslobođena mnogih odgovornosti, u potpuno inferioran položaj. Upravo i samo u granicama te inferiornosti žena može da stekne izvestan autoritet i poštovanje u kući i sredini, dosledno se ponašajući u skladu sa očekivanjima sredine. Kako, u odličnoj studiji o Albancima, primećuje Janet Reineck:

"Ponašanje koje donosi ugled iskazivanjem pokornosti kolektivnom idealu sastoji se iz tri osnovne kategorije, a to su: rad, poštovanje drugih i bespogovorna poslušnost ... Mada obrazovanje, zaposlenje, broj (muške) dece koju rodi i drugi putevi ličnog uspeha mogu da ojačaju njen autoritet, oni ne mogu da ga *stvore*."<sup>49</sup>

Upravo dugotrajnim održavanjem ovih krutih tradicionalnih standarda ponašanja, i u gradskim sredinama i kod zaposlenih žena, može se delom obrazložiti neočekivano usporena dinamika emancipacije Albanskih žena. Poželjan tradicionalni model žene, kao poslušne i vredne, suvereno dominira i ne dovodi se u pitanje eventualnom ličnom afirmacijom i uspehom žene (školovanost, zaposlenost, uspešna karijera). Otuda žena zaposlenjem svoje profesionalne obaveze samo pridružuje obavezama koje su za nju u kući neprikosnovene i preko kojih ona tek pokazuje svoje "prave" kvalitete i stiče poštovanje. Budući da je stalno prinudena da dokazuje svoju brižnost, marljivost, zauzetost poslovima, albanska žena obavlja i

<sup>48</sup> Navešćemo samo neke odredbe Đečovijske zbirke iz kojih se može videti ko snosi odgovornost za štete koje počinji žena:

"Žena ne pada u krvnu osvetu." "Žena zadužuje roditelja krvlju";

"Ako žena ubije svoga muža ili bilo koga, njeni roditelji dat će opravdanje za tu krv."

"Muž kupuje ženin trud i življenje, ali ne njen život."

"Ako žena ubije muža i ustane djever i ubije snahu što mu je ubila brata, po kanonu to nije opravdano. - Ženina krv nije ravna muževljevoj krvi; dakle, višak muževljeve krvi nadoknadit će ženini roditelji."

Iako Đečovi navodi i mnogo razloga zbog kojih se žena kažnjava ubijanjem, aktuelne običajne odredbe koje smo saznavali u razgovorima sa informatorima, pokazuju da se te odredbe jednostavno ne poštuju i da su važeći običaji mnogo bezbedniji po život žena.

<sup>49</sup> Janet Reineck, "Urbanizacija i proces transformacije položaja Albanke na Kosovu", *Etnološke sveske*, VII, Beograd, 1987, str. 162-163.

mnoge poslove koji se ne mogu smatrati neophodnim (stalno čišćenje kuće, na primer) i koji, u ovako opisanoj kulturnoj situaciji, imaju simbolički značaj. I kako Reineck zaključuje: "Ovo simboličko ponašanje ključ je kontinuiteta između seoskog i gradskog načina života na Kosovu." Ono se u uslovima gradskog života još više pojačava, s obzirom da se bitno smanjuje obim težih fizičkih poslova koji zaista okupiraju ženu što živi na selu. Poslovi koji se u toku većeg dela dana rade da bi se pokazala zauzetost žene, tako u gradu stvaraju poseban model ponašanja u kome značajno mesto ima "demonstriranje konzervativnog ponašanja kao osnove društvenog identiteta".<sup>50</sup>

\* \* \*

Saopšteni nalazi upućuju na značajno održavanje običajnih normi u društvenom životu Albanaca u Srbiji. To posebno transparentno dolazi do izražaja u oblasti bračnih i porodičnih odnosa. Uporno istrajavanje tradicionalnih formi braka, pokazuje da je takav brak u ispitivanoj društvenoj zajednici funkcionalan. Forma braka je uslovljena njegovim položajem u okviru visokog nivoa tradicionalnosti celokupnog socijalnog života zajednice. U tom smislu i stupanja u brak (motivi, način, očekivanja) kod pretežnog dela stanovništva mora biti saglasno, ne slobodnom izboru supružnika, već funkcionisanju porodične zajednice kao celine. Kasniji bračni život (odnosi među supružnicima, radanje i vaspitavanje dece, raspodela kućnog budžeta itd.) takode podrazumeva funkcionalnost u odnosu na srodnički kolektivitet. Opstajanje mnogih tradicionalnih formi u ovoj oblasti uslovljeno je održavanjem običajnih normi njihovog regulisanja, od kojih je svakako najznačajnija krvna osveta kao način regulisanja kršenja bračnih običajnih normi (kod preljube, odbijanja prošnje, ženinog napuštanja braka, otpuštanja žene iz bračne zajednice, itd.) U takvom opštem kulturnom kontekstu je bitno usporena stvarna emancipacija članova ove zajednice. Čitav niz svakodnevnih životnih akcija uređen je na veoma krut način, ponašanje je ograničeno strogim propisima, jer kršenje tih propisa remeti red i može biti uzrok krvnih zavada. Svakodnevni život je opterećen brojnim običajnim imperativima koji, gradeći široko isprepletenu mrežu običajima utvrđenih pravila ponašanja, ostavljaju malo prostora individualnosti i slobodnoj volji pojedinaca. Stanje u kojem su članovi porodičnog kolektiva potpuno upućeni jedni na druge, onemogućuje jačanje njihove individualnosti, budući da se u donošenju životno važnih odluka moraju prvenstveno poštovati interesi porodične celine.

Ovome, naravno, treba dodati i uticaje koje na održavanje tradicionalnosti u '90.-im godinama imaju konkretna ponašanja koja prate opštu političku nastrojenost Albanaca na Kosovu i Metohiji: apstinencija iz političkog života, bojkotovanje (u meri u kojoj je to moguće u organizovanoj zajednici) državnih organa i

<sup>50</sup> *Ibidem*.

službi, neodazivanje služenju vojnog roka, paralelni školski, zdravstveni i fiskalni sistem, stroga etnička "profilisanost" delova naselja, poslovnih prostora, ugostiteljskih objekata, kulturnih institucija te drugih društvenih organizacija. Sve to vodi ovu zajednocu u samo-izolaciju od emancipatorskih potencijala gradanskih institucija. Nove generacije mladih Albanaca najčešće ne poznaju srpski jezik, formiraju se u zatvorenim krugovima svojih sunarodnika, čime se iskustveno ograničavaju na sadržaje koje pruža kulturni model njihovog etnikuma. Opisana ponašanja često mogu imati i retrogradne efekte na samu zajednicu, iako se ona proklamovano praktikuju u cilju "oslobađanja", "autonomnosti", "demokratizacije" itd. Ilustrativan je svakako primer novoformiranih privatnih seoskih škola, u kojima su u '90.-im godinama albanski dečaci odvojeni u posebnim odeljenjima od devojčica. Pomenućemo i rapidno opadanje broja Albanski koje se ovih godina školuju, i time izazvane brojne akcije albanskih političkih stranaka za vraćanje ženske dece u osnovne škole. Tako se, i pored evidentnih promena koje se dešavaju u albanskoj zajednici, a koje, u najopštijem, ukazuju na značajne procese promena u dominantnim patrijarhalnim životnim obrascima (porast broja gradskog stanovništva, smanjenje udela poljoprivrednika, porast broja zaposlenih, pad broja nepismenih, bitne promene u tradicionalnom sistemu distribucije porodičnih uloga, česte radne migracije, porast porodičnog standarda, veća otvorenost ka osavremenjivanju domaćinstva itd), te se promene nisu bitnije reflektovale na šire prihvatanje promena u oblasti bračnog i porodičnog života.

*S u m m a r y*

Sladana Đurić

### **PERSISTENCY OF TRADITIONAL MARRIAGE FORMS WITHIN ALBANIAN COMMUNITY AT KOSOVO AND METOHIA**

In the article are depicted scope of various patterns of behavior concerning the family and marriage relations occurring within Albanian ethnic community in Kosovo and Metohia. All these diversities are settled down within three main models sustained with empirical data (traditional-transitive-contemporary form). For traditional and contemporary form of marriage are relatively stabilized and uniform in procedure they are not hard to study. Very complex and transitional forms of marriage taking place between the first and second, are covered by the third model. These forms are dominant within Albanian community and as a topic of investigation are valuable to reconstruct power of male authority over the members of family, as well as underprivileged position of female within the family and marriage relations. At the same time these problems are very hard to study because of lack of official data. For the sources of official statistic are of almost no use for these questions results of investigation are gained on the ground of interview as a main source of relevant data. Author shows that traditional forms are not disappearing but have longlife persistence through modification in accordance to the contemporary condition of life.

*Key words:* Albanian community, ethnicity, marriage forms, traditional patterns.